

ЗМІСТ

Вступ	5
Тема 1. Формування освітянських традицій у давні часи. Виникнення писемності у слов'ян	9
Самостійна робота з історичним джерелом.....	19
Запитання і завдання.....	23
Список рекомендованої літератури.....	23
Тема 2. Освіта в Русі-Україні. Розвиток наукових знань	25
Самостійна робота з історичним джерелом.....	33
Запитання і завдання.....	39
Список рекомендованої літератури.....	39
Тема 3. Стан освіти в українських землях в XIV– XVI ст.	41
Самостійна робота з історичним джерелом.....	51
Запитання і завдання.....	56
Список рекомендованої літератури.....	57
Тема 4. Острозька академія та Острозький літературно-науковий гурток	59
Самостійна робота з історичним джерелом.....	67
Запитання і завдання.....	71
Список рекомендованої літератури.....	71
Тема 5. Братські школи, їх роль у розвитку освіти і науки	73
Самостійна робота з історичним джерелом.....	83
Запитання і завдання.....	92
Список рекомендованої літератури.....	92

Тема 6. Києво-Могилянська академія: етапи розвитку, організація освітнього процесу.....	94
Самостійна робота з історичним джерелом.....	104
Запитання і завдання.....	114
Список рекомендованої літератури.....	115
Тема 7. Організація освіти та розвиток науки у XVIII ст.....	116
Самостійна робота з історичним джерелом.....	127
Запитання і завдання.....	131
Список рекомендованої літератури.....	131
Персоналії.....	133
Тестові завдання для самостійної роботи.....	148
Список використаної літератури.....	155

ВСТУП

Розвиток сучасної України неможливо уявити без повноцінного розвитку освіти і науки – потенційної основи науково-технічного і соціального прогресу, економічного зростання, добробуту й безпеки суспільства. Інформаційна епоха, яку переживає сучасний світ, – це епоха інформації, знання, інтелекту, отже, і роль освіти та науки сьогодні кардинально зростає. Закономірно, що в останні десятиріччя взято курс на докорінне реформування системи освіти та наукових закладів, адже процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи і здійснює модернізацію освітньої діяльності, суть якої полягає у формуванні загальноєвропейської системи вищої освіти та науки. Всі ці процеси потребують знання історичного підґрунтя сучасних освітньої та наукової парадигм.

Навчальна дисципліна «Історія освіти та науки в Україні» згідно з освітньо-професійною програмою викладається для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія» на факультеті історії та філософії. Курс є вибірковим, за бажанням його можуть вивчати студенти спеціальностей 033 «Філософія» та 034 «Культурологія».

Мета викладання навчальної дисципліни – дослідити розвиток освіти і науки в Україні в загальноєвропейському контексті, розкрити становлення національної системи освіти та наукових закладів.

У зв'язку з метою ставляться наступні **завдання**: опрацювати основну джерельну базу і літературу по даній темі, проаналізувати важливі суспільно-політичні події минулого України на тлі європейської історії та їх вплив на розвиток освіти і науки, прослідкувати виникнення та розвиток освітніх і наукових закладів, їх трансформацію та еволюцію, охарактеризувати урядову політику стосовно освіти і науки в різні періоди історії України, з'ясувати які фактори визначали напрями розвитку освіти та наукових досліджень.

Специфіка курсу «Історія освіти та науки в Україні», з одного боку, обумовлюється тим, що він пропонується для вивчення здобувачам паралельно з опануванням загального курсу історії України та історії європейських країн, тому базується на знаннях фактичного матеріалу та особливостях історичного розвитку українських територій в різні періоди, враховуючи політичний аспект, адміністративний устрій, соціальну складову та культурний розвиток. З іншого боку, до опанування курсу здобувачі переходять після вивчення курсів «Педагогіка» та «Методика викладання в школі», маючи базові знання з історії педагогіки.

Згідно з освітньо-професійної програмою вивчення дисципліни спрямоване на формування наступних загальних та спеціальних (фахових) компетентностей:

- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області;

- здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел;

- здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

- здатність усвідомлювати взаємозв'язок між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності;

- здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища;

- здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв.

Очікувані результати навчання:

- знати найважливіші факти історичного минулого українського народу та історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему;

- розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності;

- виявляти взаємозв'язки між процесами в минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії;

- здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов;

- розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та Світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі повинні знати необхідний комплекс джерел та літератури до курсу; тенденції, закономірності та специфіку розвитку освітніх закладів та наукових знань в історичній ретроспективі; важливі дати та події, пов'язані з розвитком освіти і науки в Україні; основні освітні та наукові центри в різні періоди історії України; видатних освітніх та наукових діячів. Здобувачі будуть вміти узагальнювати фактичний матеріал, набутий під час лекцій та самостійно опрацьованої літератури до курсу; аналізувати тексти історичних джерел по тематиці курсу; орієнтуватися в історії освітніх закладів на Україні; визначати основні напрямки наукових досліджень в різні історичні періоди; застосовувати набуті знання в практичній діяльності.

Структура посібника побудована таким чином, щоб охопити найважливіші віхи та події в процесі становлення і розвитку системи освітніх установ та наукових знань в Україні в різні періоди її історії. Важливо відзначити, що зміст навчального матеріалу акцентує увагу на взаємозв'язку загальноєвропейських тенденцій та національних традицій у формуванні головних освітніх концепцій, становленні закладів освіти різного рівня та змісті наукових знань, внеску окремих історичних особистостей у цей процес. Навчальна дисципліна складається із двох змістових модулів: перший змістовий модуль присвячений традиціям освіти та наукових знань у домодерний час, другий модуль розкриває особливості розвитку освіти і науки в XIX – на початку XXI ст.

У навчальному посібнику представлений перший змістовий модуль навчальної дисципліни – «Традиції освіти і накопичення наукових знань в домодерний період».

Посібник складається із вступу, змісту навчальної дисципліни, тестових завдань для самостійної роботи студентів та списку використаної літератури. Навчальний матеріал охоплює події від давньої історії до кінця XVIII ст., окремі теми розкривають формування освітянських традицій з давніх часів, типи освітніх закладів і становлення наукових знань в Русі-Україні та литовсько-польському періоді, місце єзуїтських та протестантських закладів освіти в історії України, діяльність братських шкіл, становлення та особливості розвитку таких закладів вищої освіти як Острозька академія та Києво-Могилянська академія. Кожна тема включає: назву, план, перелік основних персоналій, основний зміст лекційного матеріалу, текст історичного джерела та перелік запитань і завдань для самостійного опрацювання здобувачами, список літератури, рекомендованої для опрацювання теми. Окремо наведено біографічні відомості про видатних освітніх діячів та науковців досліджуваного періоду, зразки тестових завдань та список використаної літератури.

Тема 1. ФОРМУВАННЯ ОСВІТЯНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ У ДАВНІ ЧАСИ. ВИНИКНЕННЯ ПИСЕМНОСТІ У СЛОВ'ЯН

Витоки формування освітянських традицій. Виховання та освіта в античних полісах Північного Причорномор'я. Традиції виховання давніх слов'ян. Діяльність болгарських просвітителів Кирила та Мефодія. Концепції походження східнослов'янської писемності.

Персоналії: Геродот, Кирило та Мефодій, Климентій, Чорноризець Храбр.

Витоки формування освітянських традицій дослідники історії освіти та української педагогіки традиційно відносять до початку раннього середньовіччя, зокрема, часу Великого розселення слов'ян. Погоджуючись загалом з цією усталеною історіографічною думкою, зауважимо, що для комплексного та об'єктивного вивчення історії освіти та розвитку наукових знань в українських землях варто звернути увагу і на періоди стародавньої історії.

Яскравою подією в давній історії українських земель є Трипільська культура – феномен, який існував упродовж понад тисячу років (з другої половини VI – до першої половини III тис. до н. е.). Трипільська кераміка, пластика зберегли до наших днів численні зображення та орнаментальні композиції, знаки, символи. Поза всякими сумнівами, вони містять важливу для їх творців інформацію. Тому виникає бажання спробувати її зрозуміти, дешифрувати, відкривши таким чином ще одне джерело відомостей про давню цивілізацію. «Важливим є те, що носії трипільської культури використовували і створили ряд знакових систем, подібних до тих, на основі яких виникла писемність в Месопотамії. Зв'язок знакових систем Трипільля з аналогічними традиціями цивілізації Старої Європи, особливо на ранньому етапі, був досить значним. Результати нових досліджень, археологічні відкриття, зроблені в ареалі поширення найдавніших хліборобських культур Європи,

свідчать про виникнення та досить тривале існування місцевого різновиду сакральної писемності у багатьох археологічних культур, у тому числі і трипільців» [9]. Сучасні археологи досліджують не тільки артефакти, а і змістове значення трипільської орнаменталії, зокрема, знакові системи та семантику мальованої кераміки, яку розглядають як джерело для вивчення світосприймання давнього населення.

Все ще загадковою, хоча і добре

Рис. 1. Трипільська кераміка вивченою з усіх культур доби раннього заліза є скіфська культура – своєрідне поєднання (аккультурація) кочових і землеробських племен, які жили на території України протягом VII ст. до н. е – III ст. н. е., залишивши після себе велику кількість могильників і городищ. Кочовий і табірний побут зумовлювали певну духовність: ідеологію, вірування, магію, епос, звичаї. У багатьох кочових суспільствах утворювались традиційні ритуали святкування народжень дітей, ініціацій юнаків, одружень, поховань. В орнаментах, дрібній пластиці, прикрасах скіфів одне з головних місць займає тваринний світ. Така тенденція у прикладному мистецтві отримала назву «звіриний стиль». Скіфський звіриний стиль має свої особливості, одна з яких – об'єднання реалізму з декоративними мотивами. Серед науковців існує думка, що «в основі звірино стилю містяться магічні уявлення скіфів про намагання оволодіти якостями, які притаманні звіру: прудкість, сила, довершеність. Інша – вбачає зв'язок між звіриним стилем і міфологією, коли скіфські боги мали зооморфний образ. Звіриний стиль також розглядають як символічнознакову систему, що втілювала загальні уявлення про світобудову» [17, с. 40].

Чимала увага приділялася вихованню та освіті в античних полісах Північного Причорномор'я. Упродовж усієї історії їх існування пріоритетноютут була еллінська мова і писемність з її

різними діалектами. Численні епіграфічні джерела засвідчують, що багато жителів міст і сільських поселень знали грамоту, вміли писати й читати. До нашого часу дійшло багато пам'яток офіційної лапідарної (від лат. lapidarius – кам'яний, камінний літопис) епіграфіки – написів, вирізьблених на кам'яних плитах, що містили державні закони, декрети, угоди тощо [17, с. 48]. «Судячи з великої кількості графіті на уламках посуду, стилів (кістяних паличок для писання та інших пам'яток), можна зробити висновок, що писемність і освіта були найбільш важливими сторонами культурного життя населення цього регіону. Діти демосу одержували початкову освіту, їх навчали читати, писати, рахувати. Відомо, наприклад, що добру освіту здобув син представника нижчих верств суспільства Біон Борисфеніт (III ст. до н. е.), згодом відомий філософ. Поряд з початковими школами в містах-державах функціонували гімназії, які давали ґрунтовнішу освіту. Там вивчали риторику, філософію, геометрію, географію тощо. Залишки такої гімназії, збудованої в IV – на початку III ст. до н. е., знайдено в Ольвії. Найзаможніші громадяни здобували вищу освіту в Афінах, Олександрії тощо» [43, с. 433].

Уже в період колонізації північно-причорноморські греки добре знали епос Гомера й архаїчну лірику. Про місцевих поетів маємо дуже мало свідчень. Якщо аналізувати їх літературну спадщину, то слід назвати віршовані почесні епіграми, епітафії, а також ділову прозу. Епіграми карбували на кам'яних стелах або на постаментах для скульптур. Так, у перші століття нової ери ольвійські поети писали епіграми на честь своїх обожнених героїв, зокрема, Ахілла. У Борисфені також знайдено мармурову плиту (II ст. н. е.) з восьмирядковим гімном на честь цього бога. З літературної точки зору найбільший інтерес становлять унікальні елліністичні декрети на честь Протогена і Діофанта, присяга 49 херсонесців, деякі оригінальні ольвійські декрети II ст. н. е. У них простежуються характер і манера індивідуальної творчості, вміння розповісти про значні події чи дії.

Великого значення в грецькому суспільстві надавали фізичному вихованню. У картинах тих часів згадується багато різних видів спорту, з яких проводилися змагання (біг, метання диска, списа та

м'яча, гімнастика, кулачні бої, плавання, кінні змагання, стрільба з лука). Наприклад, з ольвійського напису IV ст. до н. е. відомо, що один з лучників пустив стрілу на 282 оргії (521,7 м). У Північному Причорномор'ї є знахідки панафінейських амфор, якими нагороджувалися переможці спортивних змагань в Аттиці (Афіни) [17, с. 49].

В містах-державах Північного Причорномор'я набули слави вчені-історики, філософи, хроністи. Інтерес до історії й філософії не затухав протягом усього розвитку античних полісів. У своїх натурфілософських поглядах вчені того часу поєднували логічну аргументацію, абстрактно-математичне мислення з художньо-інтуїтивним осягненням світу як космосу. В підручниках з історії української культури, як правило, згадуються наступні вчені: «історик Сіріск, який жив у II ст. до н. е. в Херсонесі і описав історію свого міста. Він був увінчаний золотим вінком і на його честь видано почесний декрет. На цей час припадає життя вже згаданого ольвіополіта філософа Біона Борисфеніта та боспорянина філософа Смікра. Він уславився справедливістю. Як і Сократ, викладав своє вчення на перехрестях доріг, де завжди скупчувалися люди. Відомим філософом був і Сфер Боспорський, який досяг великих успіхів у науках. Сфер написав близько 40 праць на різні теми: «Про світ», «Про основи», «Про атоми і образи», «Про царську владу», «Посібник з діалектики» тощо» [17, с. 49].

Населення Північного Причорномор'я надавало великого значення медицині. Безліч медичних інструментів з бронзи, срібла, кістки (пінцети, гачки, зонди, голки, ложечки тощо.) знайдено при розкопках полісів (див. зображення нижче). Їх зображували також на надмогильних стелах. Лікарі вміли лікувати рани, опіки, робити хірургічні операції. В Ольвії відкрито залишки аптеки, де знайдені мініатюрний керамічний посуд в якому, певно, були різні ліки.

З початку III ст. н. е. почався занепад античних міст. Одним із наслідків тисячолітньої історії античної цивілізації в Північному Причорномор'ї стало визначення південного вектору цивілізаційної орієнтації, що надалі сприяло тісним контактам місцевого населення